

مطالعه تطبیقی نقوش غربی و ایرانی عمارت‌های دوره قاجار مورد پژوهی: عمارت باغ عفیف‌آباد شیراز

چکیده

یکی از عوامل مهم در زیبایی آثار معماری ایران در بسیاری از دوره‌های تاریخی، تزئینات و نقوش آن‌ها می‌باشد. در این میان، عمارت عفیف‌آباد شیراز یکی از آثار ارزشمند معماری ایرانی-اسلامی در دوره قاجاریه، از لحاظ تزئینات و به خصوص نقاشی است. به همین سبب، بررسی و مطالعه نقوش این بنا می‌تواند موجب بازشناسی هویت فرهنگی و زمینه‌های مؤثر در شکل‌گیری آن‌ها گردد. مسئله این پژوهش، شناخت چگونگی تأثیر هنر و معماری دوره‌های مختلف تاریخ در نقوش این بنا می‌باشد. در این تحقیق از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است. گردآوری اطلاعات به شکل کتابخانه‌ای و اسنادی و نیز به صورت میدانی انجام شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نقوش موجود در عمارت عفیف‌آباد که اکثراً نقاشی سقفی و در برخی قسمت‌های بنا نقش برجسته‌های گچ‌بری و کاشی‌کاری، برگرفته از نقوش دوران باستان ایران نقش برجسته‌های هخامنشی- ساسانی و نیز نقوش دوران پس از اسلام در ایران و اکثر نقوش، طرح‌های غربی و اروپایی است که برگرفته از معماری کارت‌پستالی است زیرا هنر ایرانی در زمان قاجار به واسطه ارتباط این دوره با غرب، ورود اجناس و محصولات کشورهای اروپایی به ایران و حضور هنرمندان زیادی در این دوره به اروپا سبب رواج هنر و فرهنگ غرب در آثار معماری عصر قاجار شد.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی نقوش عمارت عفیف‌آباد شیراز، دسته‌بندی نقوش و ریشه‌یابی برخی مضامین آن.
۲. مقایسه نقوش ایرانی و غربی موجود در عمارت عفیف‌آباد شیراز.

سؤالات پژوهش:

۱. نقوش موجود در عمارت عفیف‌آباد شیراز دارای چه مضامینی است؟
۲. نقوش کار شده در عمارت عفیف‌آباد شیراز از هنر و معماری کدام دوران الهام گرفته‌اند؟

کلیدواژه‌ها: دوره قاجار، تزئینات، نقوش، عمارت عفیف‌آباد شیراز.

مقدمه

نقوش و ترسیم تصاویر یکی از شیوه‌های تزئین در معماری تمام ادوار تاریخی ایران بوده است. این نوع هنر تزئینی معمولاً بر روی سطوح چوب، کاشی، گچ و آئینه بر روی دیوار و سقف فضاهای داخلی یا خارجی بنا به صورت نقاشی، گچ‌بری و کاشی‌کاری اجرا شده است. در بیشتر دوره‌های تاریخی این نقوش به صورت تصاویر اسلیمی، گیاهی و مناظر طبیعی بوده است. در دوران قاجار که از جمله ادوار شاخص در ایران است که هنر آن باتوجه به مسائل سیاسی و اجتماعی و رجوع به فرهنگ ایران باستان و نیز ارتباط گسترده با غرب از وجوه مختلفی برخوردار است؛ به همین دلیل بیشتر نقوش به کار رفته در این دوره نقوش تزئینی، گل و مرغ و مناظر اروپایی و غربی و تک‌چهره‌ها که شامل چهره زنان و دختران جوان فرنگی و یا تصاویر الهام گرفته‌شده از نقوش اساطیری و باستانی است. در بیشتر خانه‌های دوران قاجار استفاده از این آرایه‌های تزئینی و نقش‌مایه‌ها با ابعاد و اندازه‌های مختلف وجود داشته و رایج بوده است.

شیراز از جمله شهرهایی است که در بافت تاریخی آن بناهای ارزشمندی از دوران زندیه و قاجار برجایمانده است. عمارت عفیف‌آباد یکی از مهم‌ترین بناهای دوره قاجار در شیراز است که هنر نقاشی، گچ‌بری و کاشی‌کاری در آن استفاده شده است. با وجود آنکه بخش اعظم نقوش که منشأ اروپایی و غربی دارد، نقوش ایران باستان و نیز نقوش هنر و معماری ایران پس از اسلام در این عمارت تصویر شده‌اند؛ بر این اساس، در آغاز این پژوهش این فرضیه که تزئینات معماری بناهای شیراز در دوران قاجار ترکیبی از تزئینات اصیل ایرانی و غربی و اروپایی را به نمایش می‌گذارد مطرح می‌شود. از این رو این مقاله با هدف بررسی، طبقه‌بندی و ریشه‌یابی نمونه‌هایی از نقوش در تصاویر نقاشی شده، نقش برجسته‌های گچ‌بری و کاشی‌کاری عمارت عفیف‌آباد و نیز مقایسه این نقوش با تصاویر به‌جای مانده از هنر و معماری ایران باستان و ایران پس از اسلام و تصاویر غربی و اروپایی صورت گرفته است. بر همین اساس با مراجعه به عمارت عفیف‌آباد شیراز، این مهم، مورد بررسی قرار گرفت که نکاتی قابل توجه در این تحقیق به‌شمار می‌رود.

در خصوص پیشینه پژوهش حاضر باید گفت، ویژگی‌های هنر و معماری دوره قاجار همواره مورد توجه پژوهشگران و معماران بوده است؛ لذا دسته‌ای از منابع معماری به معرفی خانه‌های تاریخی ایران و اندکی نیز به تزئینات معماری این دوره پرداخته‌اند. یکی از تزئینات در خانه‌های قاجاری شیراز، نقاشی بر سقف است. در منابع متعدد از نقاشی بر سقف خانه‌ها به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین هنرهای قاجاری شیراز نام برده شده؛ اما اشاره‌ای به روند شکل‌گیری و عناصر به‌کاررفته در آن‌ها نشده است. فلور (۱۳۹۵)، تنها در دو اثر از ویلم فلور به نام‌های نقاشی و نقاشان دوره قاجار و دیوارنگاری در دوره قاجار به موضوع نقاشی دوره قاجار دقیق‌تر پرداخته شده است؛ به طوری که در اثر اول به معرفی سبک‌ها و مضامین نقاشی آن زمان و وضعیت جماعت نقاش پرداخته و در اثر دوم نیز تزئینات معماری و هنر دیوارنگاری بناهای سلطنتی، عمومی و خانه‌های شخصی در دوره قاجار را بررسی کرده است (فلور، ۱۳۹۵: ۲۰). صفایی و میرزا ابوالقاسمی (۱۳۹۸) به بررسی تزئینات کاشی‌کاری، گچ‌بری، معرق و نقاشی در حوض‌خانه، خانه دخانچی دوره قاجار در شیراز پرداخته‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که باوجود اینکه نقوش کاشی‌کاری دیوارهای حیاط و حوض‌خانه شامل انواع انسانی، گیاهی، جانوری و مناظر طبیعی می‌شود، نقوش به‌کاررفته بر سقف‌ها تنها نقوش گیاهی، گل و مرغ و مناظر طبیعی اروپایی است. علت این موضوع را می‌توان در شیوه ساخت سقف‌های گره‌چینی آلت و لقط یافت که قالب‌بندی‌هایی کوچک برای ترسیم نقوش ساخته است. قاب‌های کاشی هفت‌رنگ روایت‌گر داستان‌های مذهبی،

تاریخی و نمادین است که در آن‌ها تلفیق اصول هنرهای تصویری شرق و غرب را می‌توان دید (صفایی و میرزا ابوالقاسمی، ۱۳۹۸: ۷۸).

خزائی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تأثیرپذیری تزئینات معماری از فرهنگ ایرانی، هندی و چینی را از دوران صفویه به بعد در شهر کرمان بررسی کرده‌اند. نتایج نشان‌دهنده تأثیر معماری غرب و معماری هندوستان و چین در کنار عناصر معماری سنتی ایرانی بر معماری این دوران می‌باشد. (خزائی و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۵). مؤمنی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی تزئینات خانه‌های قاجاری شهر قم پرداخته‌اند. در این پژوهش مؤلفه‌ها و ویژگی‌های تزئینات خانه‌های دوران قاجار، خصوصاً یکی از خانه‌های شاخص قم به نام خانه شاکری با استفاده از روش تحقیق تفسیری-تاریخی مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد هرچند هنوز شمه‌هایی از هنر ایرانی دوره‌های گذشته، در قسمت‌هایی از تزئینات بنا دیده می‌شود، ولی با توجه به تأثیرات هنر غرب در دوران قاجار، برخی از تزئینات و نقوش تحت تأثیر رئالیسم و طبیعت‌گرایی قرار گرفته است (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۲۸). پاشاپور و همکاران (۱۳۹۳) پژوهشی با عنوان مطالعه و بررسی دیوارنگاره‌های تاریخی تبریز در دوره قاجار انجام داده‌اند. در این پژوهش، محققان تمام نقاشی‌های خانه‌های به‌جامانده از دوره قاجار تبریز را شناسایی و از نظر موضوع، محتوا، نوع نقوش و موقعیت قرارگیری بنا مورد بررسی قرار دادند. طبق نتایج تحقیق تعداد بناهای دارای نقاشی دیواری در تبریز زیاد بوده ولی بسیاری از آنها دستخوش تخریب شده‌اند (پاشاپور و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۱).

پنجه‌باشی و دولاب (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان مطالعه ویژگی و ساختار نقوش سردر بناهای کاشی‌کاری شده در شیراز در دوره قاجار، به مطالعه کاشی‌کاری بناهای شاخص دوره قاجار در شیراز و تحلیل و ویژگی‌های نقوش آن پرداخته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که این نقوش از نظام‌های بصری در فرم تبعیت کرده و بسته به موضوع و موقعیت طرح، جهت تزئین سردر بناها به‌کار گرفته و در ترکیب‌بندی، جانمایی و مضمون نقش متفاوتی را داشته‌اند (پنجه‌باشی و دولاب، ۱۳۹۷). الهی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی بازتاب رمانتیسم در شعر لنگرودی و انعکاس آن در نقاشی قاجار پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که نقاشی دوره قاجار نیز به‌موازات گسترش روابط با غرب و ورود انگاره‌های رمانتسیم از کشورهای غربی، تحت تأثیر رمانتسیم قرار گرفت؛ به‌طوری‌که مطالعه این آثار حاکی از غلبه عناصر خیال‌انگیزی و طبیعت‌گرایی در این آثار است (الهی و همکاران، ۱۳۹۹). لاری (۱۳۹۷) پژوهشی تحت عنوان خوانش بینامتنی و تقابل‌های دوتایی در نقاشی دیواری قصر سردار ماکویی (سفره ایرانی و فرنگی) انجام داده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در رابطه با هنر نیز به سبب عواملی چون رفت‌وآمد نقاشان خارجی به دربار و ورود فرهنگ اروپایی به جامعه، اعزام برخی از نقاشان ایرانی به «فرنگ» و آشنایی ایرانیان با پدیده نوظهور عکاسی، سبک جدیدی از هنر به‌وجود آمد که دارای ویژگی‌های بارز نه‌تنها از نظر بیان بصری بلکه به‌لحاظ محتوایی بود (لاری، ۱۳۹۷). ترکاشون و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی تبیین مؤلفه و شاخص‌های اثرگذار مدرنیسم در خانه‌های اعیانی مشهد در اواخر دوره قاجار پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که براساس تحلیل‌های صورت گرفته و مؤلفه‌ها و شاخص‌های به‌دست‌آمده از منابع موجود و نظرسنجی، مدلی با ۵ مؤلفه و ۲۰ شاخص تدوین و وزن هر دسته و ترتیب اهمیت شاخص‌ها تعیین شد. بدین‌صورت مؤلفه‌های «پلان»، «عناصر ساختمانی» و «تزئینات» و نیز سه شاخص «محوریت راه‌پله»، «بالکن» و «بام شیب‌دار و سنتوری» رتبه‌های اول تا سوم را کسب نمودند. تأثیرات مدرنیسم به شکل‌های مختلف در پلان، نما، ورودی‌ها، فضاهای داخلی و به‌طور شاخص به عناصر و اجزای معماری دیده می‌شود (ترکاشون و همکاران، ۱۴۰۰).

درج‌ور (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی مطالعه نقاشی عامیانه عصر قاجار (با محوریت مضامین مذهبی) پرداخته است. محقق در این مقاله بیان می‌کند که نقاشی دوره قاجار که از اول قرن نوزدهم میلادی شروع می‌شود تا اوایل قرن بیستم ادامه می‌یابد را می‌توان به دو دوره کلی تقسیم کرد. دوره اول نقاشی قاجار (درباری)، هنر این دوره تحت تأثیر عوامل سلطنتی همچون آداب و رسوم درباری و سلیقه شاهان است و این آثار بیشتر برای تماشای و خوشایند بصری خلق شده است و دوره دوم هنر قاجار (نقاشی مردمی) که هنر این دوره براساس آرمان‌های ملی در قالب شیوه‌های سنتی به صورت نقش‌هایی از حماسه ملی ارائه شد و نقش‌هایی که به وجود آمد، نه برای ارضای اشرافیت و زینت کاخ‌ها و تالارها و صفحات کتاب ساخته شد و نه برای نقش‌آزمایی و تفنن، بلکه از مردم گرفته شده بود و گرایش آن به سمت مردم بود (درج‌ور، ۱۳۹۵). کوشا (۲۰۰۱) تأثیر نقاشی غرب بر نگارگری ایرانی از دوره صفویه آغاز شد. این درحالی بود که ارتباط میان ایران و غرب از مدت‌ها پیش آغاز گشته و پایه‌های آن گذاشته شده بود. شاه‌اسماعیل اول صفوی و شاه‌طهماسب اول در همان سال‌های نخست حکومت اجازه دادند که نقاشان و نگارگران اروپایی، پرده‌هایی از چهره آنان تهیه نمایند که اینک در موزه «رویال گالری» در شهر فلورانس نگهداری می‌شوند (۲: ۲۰۰۱، koshha).

تیتلی (۱۹۸۳) اما باید دانست عواملی چند در این دوره موجب نفوذ سبک‌های غربی در هنر ایرانی بود که به احتمال فراوان یکی از مهم‌ترین آن‌ها در کنار عواملی چون علاقه ذاتی پادشاهان صفوی به این هنر، ورود دسته‌های مبلغین مذهبی و بازرگانان، هدایای پادشاهان کشورهای غربی، ارتباط با عثمانی و هند، حضور نقاشان اروپایی در دربار صفوی و متقابلاً تأثیرات آنان بر سبک هنرمندان این دوره بود (Titely, ۱۹۸۳, ۱۳۵). رابینسون (۱۹۸۳) در دوره قاجار نیز، شاهان اولیه سلسله قاجار از نقاشی به عنوان وسیله‌ای برای نشان دادن اقتدار خود بهره می‌بردند و این امری عادی برای آنان تلقی می‌گشت (Robinson, ۱۹۸۳: ۲۹۷-۲۹۱). تورنتن (۱۳۷۴) یکی از هنرهایی که در عصر ناصری به دلیل ارتباط با غرب دچار تحولات گسترده‌ای گردید، به احتمال فراوان نقاشی بود؛ چراکه این امر از سویی در علائق شخصی شاه و از سوی دیگر در روابط گسترده فرهنگی ایران با غرب نهفته بود (تورنتن، ۱۳۷۴: ۵۵). بیانی (۱۳۷۵) گذشته از علاقه شخصی ناصرالدین‌شاه، در این دوره عواملی دیگر نیز در تأثیرگذاری نقاشی غربی مؤثر واقع شد که مهم‌ترین آن‌ها تأسیس دارالفنون و پس از آن اعزام محصلین به اروپا بود (بیانی، ۱۳۷۵: ۲۷۹). علاوه بر این، ناصرالدین‌شاه نخستین پادشاه ایرانی بود که سه بار از اروپا دیدن نمود و بی‌شک مشاهدات وی از آثار هنری سرزمین‌های غربی در روند ترویج سبک‌های اروپایی در ایران بی‌تأثیر نبود. یکی دیگر از عوامل نفوذ سبک‌های غربی در دربار ناصرالدین‌شاه به احتمال فراوان حضور نقاشان اروپایی بود. چنین به نظر می‌رسد که حضور نقاشان اروپایی در ایران عصر ناصری موجب افزایش آگاهی و رویکردی ویژه نسبت به سبک‌ها و تکنیک‌های نقاشان غربی را فراهم آورد. ناصرالدین‌شاه که از جمله حامیان آثار هنری بود، بی‌واسطه با نقاشانی که به ایران سفر می‌کردند در ارتباط و شاید نقاشان درباری ایران را تشویق می‌داشته تا سبک هنری اروپایی را فراگرفته و تقلید کنند. همچنین از آنجایی که اکثر هنرمندان ایرانی در دربار حضور داشتند، به احتمال فراوان نقاشان اروپایی مذکور را ملاقات کرده و گاه مستقیماً از آنان تعلیم می‌گرفتند. این پژوهش از نوع کیفی است که جهت دستیابی به اهداف و سؤالات پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی استفاده شده است و گردآوری داده‌های مربوط به تصاویر خارجی عمارت باغ عقیف‌آباد از طریق اطلاعات اسنادی فراهم شده است و تصاویر موجود در عمارت باغ عقیف‌آباد به صورت میدانی توسط نگارندگان از طریق ابزارهای گردآوری تصویری، دوربین عکاسی (جهت عکس‌برداری) تهیه شده است. همچنین در این تحقیق به منظور تحلیل و دسته‌بندی نقوش، عمارت عقیف‌آباد شیراز به عنوان نمونه موردی و نقوش موجود در عمارت باغ عقیف‌آباد به عنوان جامعه آماری مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت نقوش طبقه‌بندی، توصیف و ریشه‌یابی شده‌اند و منبع الهام هر نقش مشخص شده

است که باتوجه به اسناد موجود، پژوهش مشابهی تاکنون در این زمینه صورت نگرفته است؛ بنابراین آنچه در این مقاله مورد بررسی است، نحوه نگرش به هنر در عصر قاجار، مضامین موجود در هنر ایران باستان و نحوه نگرش جامعه عصر قاجار به مسئله رویارویی با غرب و همچنین باقی ماندن برخی هنرها بر بن‌مایه‌های هنر اسلامی و وجوه ترکیبی ایرانی-اسلامی است. این الگوها و نمونه‌ها در طی سال‌ها، با تکرار خود گونه‌ای از هنر را ایجاد کردند که مشخصه‌های هنر دوره قاجار را شکل می‌دهد.

نتیجه‌گیری

در دوره قاجار به سبب تحولات گسترده‌ای که در عرصه کلان در سرزمین ایران صورت گرفت، سلیقه هنری حاکم بر دید هنرمندان ایرانی را نیز دستخوش تغییر و تحولات عمده کرد در عصر قاجار شاهد توجه به فرهنگ و تاریخ ایران پیش از اسلام و همانندسازی و الگوبرداری شاهان قاجار از فرمانروایان ایران باستان هستیم به واسطه این گرایش عناصر هنری و فرهنگی پیش از اسلام ایران مورد توجه قرار گرفتند، به نحوی که تأثیرپذیری و الگوبرداری از فرهنگ و تمدن پیش از اسلام در آثار هنری دوره قاجار به خوبی قابل تشخیص است. آراستن بناها با نقوش و نقش برجسته‌هایی با تمثال پادشاهان، شاه و درباریان، از عناصر تزئینی و فرهنگی به شمار می‌آید که به آثار باقی‌مانده از ایران باستان تأکید دارد. قابل ذکر است که در این الگوبرداری بیشترین تأثیرپذیری از فرهنگ و هنر هخامنشیان و ساسانیان به چشم می‌خورد که علت آن را می‌توان در شناخت بیشتر جامعه آن روز قاجار از فرهنگ و تمدن هخامنشیان و ساسانیان دانست. همچنین باستان‌گرایی را می‌توان یکی از نتایج برخورد ایران با تمدن جدید غرب دانست که به دنبال رویکرد روشنفکران ایرانی به تمدن غربی و جست‌وجوی آنان برای درک عقب‌ماندگی جامعه خویش پدید آمد.

روشنفکران برای علت‌یابی این انحطاط و عقب‌ماندگی به سراغ دوره‌ای از تاریخ کشور خود رفتند که به صورت یک دوره طلایی با جلوه‌ای بسیار پرشکوه و با عظمت بر ایشان جلوه‌گر می‌شد. لذا رجعت به پیشینه طلایی هخامنشیان و ساسانیان در دوره قاجار به وفور در آثار هنری دیده می‌شود. از سوی دیگر بعد از ورود اسلام به جامعه ایران، ترکیب سازگاری از شاخصه‌های ایرانی با ارزش‌های اسلامی به وجود آمد هنر اسلامی اغلب بر خلق زیبایی با نقوش انتزاعی و استفاده از حروف، متمرکز بوده است و به دلیل محدودیت در سایر هنرها، به توسعه سبک‌های مختلف در زمینه‌هایی انتزاعی پرداخت که موجب شد هنرمندان به اشکالی از هنرهای انتزاعی نقوش هندسی و اسلیمی توجه ویژه داشته باشند. از طرف دیگر ارتباط با غرب در زمان قاجار شدت یافت و از نظر اقتصادی و فرهنگی کشور تحت نفوذ غرب قرار گرفت بدیهی است که این روابط شامل بسیاری از حوزه‌ها چون روابط فرهنگی، هنری، علوم و فنون می‌شده است به همین سبب دوره قاجار به دلیل همین روابط گسترده با غرب مضامین و شیوه‌های کاملاً غربی را در عناصر هنری در ابعاد وسیعی گسترش داد؛ بنابراین با توجه به مطالعات انجام‌شده و تحلیل‌های صورت گرفته در رابطه با نقوش طراحی شده بر بناهای دوران قاجار می‌توان به این نتیجه رسید که هنر و معماری قاجار فصل تاریخی معماری ایران در گسست از سنت‌های پیشین و همگام شدن با ره‌آورد‌های تمدن غرب محسوب می‌شود و بناهای دوره قاجار اولین بناهایی بودند که عناصر و تزئینات معماری غرب را به‌عنوان سوغاتی از فرنگ در کالبد خود جای دادند.

در این میان عمارت عقیف‌آباد شیراز از بناهای مشهور دوران قاجار که دارای نقوش و به‌خصوص نقاشی‌های سقفی ارزشمندی است که از نظر تنوع موضوعی بسیار قابل تأمل است و چنانچه در پژوهش دیده شد نقوش دارای مضامین مختلفی هستند که به صورت نقاشی‌های رنگی و سیاه‌قلم بر روی سقف‌های چوبی کار شده‌اند و همچنین نقوش گچ‌بری که به صورت نقش برجسته بر روی دیواره‌های ایوان شرقی عمارت شکل گرفته‌اند و نیز نقوش کاشی‌کاری که بر سنتوری

ایوان شرقی عمارت نقش بسته‌اند بنابراین با توجه به مطالب عنوان شده مشخص شد که نقوش عمارت عقیف‌آباد به پنج دسته تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: ۱- نقوش روایتگر که به توصیف و روایت رویدادی می‌پردازد که شامل چند نقاشی سقفی است که یکی از آن تصاویر احتمالاً به توصیف جنگ چالدران و تصاویر دیگر به پدیده‌های نوظهور اجتماعی اشاره دارد ۲- نقوش موضوعی که به توصیف موضوع نقش می‌پردازد که شامل نقش جدال، نقش شکار و شکارگاه، نقش چهره‌های پادشاهان ایران باستان و نقوش حیوانی می‌باشد ۳- نقوش غربی که از تصاویری که بر روی کارت‌پستال‌ها، تمبرها و عکس‌های رسیده به ایران ترسیم شده‌اند و برگرفته از نقش‌های اروپایی است که شامل مناظر شهری اروپایی، خانه‌ها، ساختمان، پل، قلعه، کلیسا، چهره و پوشش‌های فرنگی و نیز استفاده از نقش برگ فرنگ مشاهده می‌شود ۴- نقوش ایران باستان که معمولاً از نقوش حجاری شده دوران باستان الهام گرفته‌اند موضوعات مربوط به صحنه‌های مجالس که برگرفته از نقوش برجسته ساسانی و هخامنشیان است که شامل نقش شکار، نقوش حیوانی، نقش چهره پادشاهان ایران باستان و موجودات ماورایی، نقش چهره پادشاهان و سربازان ایران باستان، نقش جدال و نقش فروهر و گل‌لوتوس می‌باشد ۵- نقوش ایران پس از اسلام نیز نقوشی هستند مربوط به دوره سلجوقیان، صفویه، زندیه و قاجار که توسط نقاشان و نگارگران طراحی می‌شده است که تصاویری از بناها و هنر این دوران است که شامل عمارت، پل، کوشک، نقوش گل مرغ و نقوش اسلیمی است.

بنابراین با بررسی این نقوش در عمارت عقیف‌آباد شیراز می‌توان به این مهم دست یافت که مضامین نقوش ایران باستان، ایرانی اسلامی، فرنگی مآبی و غربی در هنر دوره قاجار قابل بازیابی است و آثار هنری عصر قاجار دربرگیرنده و بازتاب‌دهنده نقش‌مایه‌های مورد استفاده در هنر ایران پیش از اسلام، هنر ادوار اسلامی در ایران و تأثیر از غرب و فرنگی مآبی است. بدین‌سان این جهت‌گیری‌ها در کنار رویه‌ها و گرایش‌های دیگر در سایر گونه‌های هنری این دوران، هنری متمایز با دوره‌های پیشین خود را رقم زده است؛ هنری درآمیخته با صفات و خصایص گوناگون و درعین‌حال ارزشمند است.

فهرست منابع

- آذرپاد، حسن. (۱۳۷۲). فرشنامه ایران. تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی.
- آریان پور، علیرضا. (۱۳۶۵). پژوهشی در شناخت باغ‌های ایران و باغ‌های تاریخی شیراز، تهران: نشر تاریخ و فرهنگ ایران.
- آزند، یعقوب. (۱۳۸۵). مکتب نگارگری اصفهان، تهران: انتشارات فرهنگستان هنر.
- الهی، دیاکو، مشفق، آرش، علیزاده خیاط، ناصر. (۱۳۹۹). «بازتاب رمانتیسم در شعر لنگرودی و انعکاس آن در نقاشی قاجار»، مطالعات هنر اسلامی، دوره ۱۶، ۳۸، ۶۰-۴۸.
- انصاری، حمیدرضا؛ حیدری، عرفان. (۱۳۹۷). «تأملی بر تأثیرات تطور فرهنگ و جامعه ایران در میانه عصر قاجار بر دیوارنگاری»، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۲۳، شماره ۱.
- براتلو، عطیه. (۱۳۹۱). «چگونگی ورود معماری غرب در قراقرخانه»، دانشگاه هنر تهران: دانشکده معماری و شهرسازی.
- بغلانی، سمانه؛ سامانیان، صمد. (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی نقوش و تزئینات اسطرب‌های صفوی ایران و مغولی هند (مطالعه موردی: اسطرب‌های موزه ستاره‌شناسی ادلر)»، مطالعات تطبیقی هنر، شماره هفدهم، ۱۲۵-۱۰۷.
- بلیلان اصل، لیدا؛ کفاشیان، زهرا؛ اقبالی، مولود و هاشمی، میرداود. (۱۳۹۷). «بررسی تأثیر عکس، تمبر و کارت‌پستال بر دیوارنگاری‌های خانه‌های قاجار تبریز (مطالعه موردی: خانه حریری تبریز)». مطالعات فرهنگ-ارتباطات، شماره ۴۶، ۸۹-۱۱۱.
- بمانیان، محمدرضا؛ مؤمنی، کورش و سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۹). «بررسی نوآوری و تحولات تزئینات و نقوش کاشی‌کاری مسجد- مدرسه‌های دوره قاجار»، - نگره، شماره ۱۸، ۲۳-۱۲.
- بیانی، خانابا. (۱۳۷۵). پنجاه سال تاریخ ناصری، تهران: علم.
- پاکباز، روئین. (۱۳۹۳). نقاشی ایران از دیرباز تا امروز، تهران: نشر زرین و سیمین.
- پارسایی، مهدی؛ شهبابی‌راد، فاطمه. (۱۳۹۴). «روایتگری نقوش آهکی در حمام وکیل شیراز»، اولین همایش ملی معماری ایرانی، اسلامی (سیمای دیروز چشم‌انداز فردا)، شیراز.
- پاشاپور، مرتضی؛ محمدزاده، مهدیرو چرخ، رحیم. (۱۳۹۳). «مطالعه و بررسی دیوارنگاری‌های تاریخی تبریز (دوره قاجار)»، فصلنامه پژوهش هنر، شماره ۷، ۸۸-۸۱.
- پرهام، ماندانا. (۱۳۸۸). «جایگاه اسب در هنر ایران باستان»، نشریه جلوه هنر، شماره ۱، ۱۲-۵.
- پنجه‌باشی، الهه؛ دولاب، فاطمه. (۱۳۹۷). «مطالعه ویژگی و ساختار نقوش سردر بناهای کاشی‌کاری شده در شیراز در دوره قاجار»، نگره، شماره ۴۸، ۱۲۵-۱۰۵.
- ترکاشون، بهاره؛ افضلیان، خسرو؛ صحاف، خسرو و ثقت‌السلامی، عمید الاسلام. (۱۴۰۰). «تبیین مؤلفه و شاخص‌های اثرگذار مدرنیسم در خانه‌های اعیانی مشهد در اواخر دوره قاجار»، مطالعات هنر اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۴۱، ۱۲۴-۱۳۶.
- تورنتن، لین. (۱۳۷۴). تصاویری از ایران، ترجمه مینا نوایی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- جهانبخش، هانا؛ شیخی نارائی، هانیه. (۱۳۹۵). «پژوهشی پیرامون نقش گل و مرغ و کاربرد آن در هنرهای سنتی ایران (دوران زندیه و قاجاریه)»، فصلنامه تاریخ نو، ش ۱۶، ۸۸-۷۷.
- جهانگرد، علی‌اکبر؛ شیرازی، علی‌اصغر و پوررضائیان، مهدی. (۱۳۹۴). «تبیین نظریه واقع‌نگاری آرمانی در نگارگری قاجاری و نسبت پیکرنگاری درباری با آن»، فصلنامه کیمیای هنر، شماره ۱۶، ۱۲۲-۱۰۷.

چرخ، رحیم. (۱۳۹۵). «مطالعه، مستندنگاری و طبقه‌بندی موضوعی نقاشی‌های دیواری خانه‌های قاجاری تبریز»، سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری تبریز.

حسین‌آبادی فراهانی، شبنم. (۱۳۹۶). «بررسی کارکردهای تمبر پستی در دوران قاجار و پهلوی اول»، فصلنامه پژوهش‌های تاریخی، دوره ۱۰، شماره ۱، ۷۹-۹۴.

حقیر، سعید؛ صلواتی، کامیار. (۱۳۹۹). «تمجیدهای ایرانیان از معماری فرنگ و رابطه آن با انتقادهای آنان از معماری ایران در اواخر دوران قاجار»، نشریه علمی باغ نظر، دوره ۱۸، شماره ۸۳، ۱-۱۲.

خزاعی، فاطمه؛ صافی‌نژاد، مینا؛ همی، رضا و احمدسنوسی، حسن. (۱۳۹۸). «تأثیرپذیری تزئینات معماری کرمان از فرهنگ ایرانی، هندی و چینی (عهد صفویه تا دوران معاصر)»، نشریه علمی باغ نظر، دوره ۱۶، شماره ۷۲، ۶۵-۸۰.

خرمایی، محمدکریم. (۱۳۸۶). شیراز یادگار گذشتگان، شیراز: نشر فرهنگ پارس.

درج‌ور، فاطمه. (۱۳۹۵). «مطالعه نقاشی عامیانه عصر قاجار (با محوریت مضامین مذهبی)»، مجله مطالعات هنر اسلامی، شماره ۲۴، ۷-۲۰.

رایس، دیوید تالبوت، (۱۳۸۴). هنر اسلامی، ترجمه ماه ملک بهار، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

رجبی، زینب؛ افشاری، مرتضی. (۱۳۹۶). «بررسی تأثیرات طراحی و نقوش هنر هخامنشی و ساسانی بر آثار استاد مجید مهرگان»، فصلنامه علمی-پژوهشی نگره، شماره ۴۵، ۲۲-۴۴.

سجادی، فریبرز؛ رستمی، محسن، رستمی، ثریا. (۱۳۹۳). «ریشه‌های تاریخی چالش سنت و تجدد در معماری معاصر قاجاریه»، نشریه نقش جهان، شماره ۲، ۷۶-۸۵.

شاپوریان، فریبا. (۱۳۹۷). «بررسی ویژگی‌های نقوش گچ‌بری سنتی در آثار معماری دوره قاجار (نمونه مورد مطالعه بنای باغ فردوس تهران)»، نشریه معماری و شهرسازی پایدار، دوره ۵، شماره ۲، ۸۵-۹۶.

شکوهیان، غلامعلی؛ شیرازی، علی‌اصغر. (۱۳۸۹). بررسی و طبقه‌بندی موضوعی نقاشی‌های دیواری باغ ارم شیراز دوره قاجار، فصلنامه علمی - پژوهشی نگره، شماره ۱۶، ۲-۲۲.

صحافی اصل، پریسا؛ آیت‌اللهی، حبیب‌الله، (۱۳۹۰). «بررسی تداوم عناصر تزئینی معماری ایران باستان در معماری دوران اسلامی ایران تا پایان دوره صفوی»، نگره، شماره ۱۹، ۶۳-۸۲.

صفایی، آذر؛ میرزا ابوالقاسمی، محمدصادق. (۱۳۹۸). «تزئینات معماری در حوض‌خانه خانه دخانچی شیراز»، دو فصلنامه علمی نگارینه هنر اسلامی، دوره ۶، شماره ۱۷، ۸۷-۹۴.

قنبری، تابان؛ سلطان‌زاده، حسین و نصیرسلامی، محمدرضا. (۱۳۹۵). «نشانه‌شناسی محتوا و زمینه‌های مؤثر بر دیوارنگاری و تزئینات دوره زندیه با تأکید بر درون‌مایه‌های هنر قومی»، نشریه علمی باغ نظر، شماره ۴۵، ۱۴-۲۸.

فدوی، محمد، (۱۳۸۶). تصویرسازی در عصر صفویه و قاجار، تهران: دانشگاه تهران.

فلور، ویلم، (۱۳۹۵). نقاشی دیواری در دوره قاجار، مترجم: علیرضا بهارلو، تهران: پیکره.

قبادیان، وحید. (۱۳۹۴). مبانی و مفاهیم در معماری معاصر غرب، تهران: نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

کمالی، علیرضا. (۱۳۸۵). مروری بر تحولات دیوارنگاری در ایران، تهران: زهره.

کینجی، نه اورا؛ رجب‌زاده، هاشم. (۱۳۸۳). فارس شناخت، بنیاد فارس‌شناسی.

کفشچیان مقدم، اصغر؛ منصوری، امیر. (۱۳۹۲). «بررسی تزئینات معماری سنتی ایران از منظر دیوارنگاری»، نشریه هنرهای زیبا، هنرهای تجسمی، دوره ۱۸، شماره ۳، ۱۳-۲۷.

- کیانی، مصطفی. (۱۳۹۲). «جایگاه هنر آجرکاری تزئینی در معماری دوره پهلوی اول»، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۱، ۱۵-۲۸.
- لاری، مریم. (۱۳۹۷). «خوانش بینامتنی و تقابل‌های دوتایی در نقاشی دیواری قصر سردار ماکویی (سفره ایرانی و فرنگی)»، مطالعات هنر اسلامی، شماره ۳۲، ۳۳-۵۵.
- مدهوشیان‌نژاد، محمد؛ حدادیان، محمدعلی و رازانی، مهدی. (۱۳۹۶). «مطالعه تطبیقی دیوارنگاری در تالارهای شاه‌نشین‌خانه حریری تبریز و خانه قوام‌الدوله تهران»، فصلنامه هنرهای صناعی اسلامی، شماره ۱، ۳۶-۵۱.
- مقبلی، آناهیتا؛ گلچین، شیما. (۱۳۹۳). «تبیین ریشه‌های جریان نقاشی نوگرای ایران (۱۳۲۰-۱۳۴۵)»، نشریه چیدمان، شماره ۶، ۴۰-۵۰.
- مؤمنی لندی، مهناز، چیت‌سازیان، امیرحسین، (۱۳۹۵). «نگاهی بر عناصر نمادین کاشی نگاره‌های قاجار کرمان (مطالعه موردی ده اثر)»، نگارینه هنر اسلامی، دوره ۲، شماره ۱۵، ۲۲-۴۴.
- Diba, L. S. (۲۰۰۶). Making History: A Monumental Battle Painting of the Perso-Russian Wars. *Artibus Asiae*, 66(۲), ۹۷-۱۱۰.
- Fehevvari, G. (۲۰۰۰). The art of the Islamic world in the Tareq Rajab museum, IB Tauvis & co. *Ltd. London*.
- Grabar, O. (۲۰۰۱). Reflections on Qajar art and its significance. *Iranian studies*, 34(۱-۴), ۱۸۳-۱۸۶.
- Koosha, K. (۲۰۰۱). The Migration of Persian Artists to India in the Safavid Period. *Tavoos Art Quarterly*, Vol ۸: ۱-۱۷.
- Robinson, B. W. (۱۹۸۳). *Persian royal portraiture and the Qajars*. na.
- Titley, N. M. (۱۹۸۳). *Persian miniature painting*. London: *The British Library*.